

A „SZENTSÉG” A NÉPI VALLÁSOSÁGBAN

Bevezetés

A moldvai magyar katolikus lakosságról szóló szakirodalomban és (részben) ennek hatására a közvéleményben ismert és elfogadott nézet, hogy a szóban forgó közösség identitását leginkább meghatározó és kifejező jegyek egyike a katolicizmus és általában a vallásosság. Hogy közelebről és pontosabban miben áll ez a fajta „vallásidentitás”, hogy a vallásosság térben és időben egységesnek és általánosnak mondható-e, kompakt (helyi, regionális/egyházmegyei) rendszert alkot-e stb. kevéssé vizsgált és így egyelőre válaszra váró kérdések sokaságát veti fel. A katolikus vallás legalapvetőbb elemeiről (a szentségekről, a dogmatikáról stb.), azok helyi szintű megnyilvánulási formáiról nincsenek adataink, ismereteink. Ilyen feltárást igénylő terület az Oltáriszentség-tisztelete is, ami azonban nem pusztán a moldvai magyarok vallásosságáról szóló szakirodalomban hiányos, de a magyar népi valláskutatás egészében is fehér foltnak tetszik, különösen akkor, ha a kérdést a liturgia keretén belül használt Oltáriszentség vallásos tiszteletére szűkítjük, azaz, elvonatkoztatunk a „karácsonyi ostya” és az ostyahordás szokáskörétől, amely témák egyébként a néprajztudományban méltán jelentős visszhangot kaptak.¹

Az ostya

Az Eucharisziát „megtestesítő” ostya már a keresztény egyház korai időszakában megjelent, a középkor elején még kehelyben, később monstranciában őrizték. A kezdetben használt agapé, pax, úrvacsora elnevezéseket a Krisztus utáni első évszázadban felváltotta az Eucharisztia.² Az Oltáriszentség ma is ismert formája illetőleg tisztelete a 11–12. században alakult ki. IV. Orbán pápa az átváltozás (epiklézis)³ alatt megesezt csodák, a „vérző ostyák” elsza-

1 Az ostya mágikus (ti. „boszorkányok” általi) ill. népi (ti. népgyógyászati) használatáról lásd SCHRAM 1970.; ZALÁN 1927. stb. Az ostyahordásról lásd BARNÁ 1985. 746–747.; BÁLINT 1989. 76. stb. Köztudott, hogy a mise keretében használt ostya valamint az ettől függetlenül megáldott (eulógia), népi használatra szánt ostya (és ezek használata) különbözik egymástól. Utóbbi a középkor óta „világi célokat is szolgált (...) nagy egyházi és családi ünnepek (karácsony, újév, farsang, húsvét és főleg az esküvő) kifejezetten világi jellegű lakomáinak kedvelt csemegéje lett” (NAGYBÁKAY 1988. 195.) Az Oltáriszentség tiszteletének, valamint az ostya különböző célokra történő felhasználásának a feltérképezése során erre a distinkcióna érdemes tekintettel lenni.

2 LUKÁCS 2018. 2. Köszönetet mondok ezúton is Lukács Lászlónak, hogy rendelkezésemre bocsátotta megjelenés alatt álló, Eucharisziáról szóló tanulmányát.

3 Az epiklézis (ima, amelyben a Szentlélek lehívása fogalmazódik meg) két formája, ti. az áldozati adományokra vonatkozó konszekrációs (átváltoztató) valamint az áldozatban részesülőkre vonatkozó áldozási epiklézis bibliai gyökerekkel rendelkezik és már a Krisztus utáni 2. században megjelenik az egyházi gyakorlatban, ill. liturgiában.

porodására és hatására a 13. században (1246) elrendelte a megünneplését.⁴ Valamivel korábban, 1215-ben a IV. Lateráni zsinaton fogalmazták meg a felnőtt korúakra vonatkozó ma is érvényes egyházi parancsot miszerint évi egy alkalommal kötelező elvégezni a gyónást, húsvétkor pedig áldozni. E rendelkezések magukkal hozták, illetőleg hamar előidéztek az Oltáriszentség csodatevő és gonoszűző hatásába vetett hitet is, ami a kultusz elterjedését, és egyre pompázatosabb formáinak (felvonulások, körmenetek, misztériumjátékok, sátrak, virágszőnyegek stb.) a megjelenését is magával hozta, ami a napjainkban is virágzó, az Oltáriszentség tisztelete köré szerveződő szokásokban is tükröződik.⁵

A népi valláskutatásban megjelenő tendenciákra jellemzően, a moldvai katolikusokról szóló szakirodalomban is néhány utalásszerű adatot találunk az Oltáriszentségről elsősorban a kalendáris szokások (nagyecsütörtök, úrnapi sátrak, körmenetek) ünnepeiről szóló leírásokban,⁶ a csíksomlyói búcsúhoz kötődő látomásokról szóló elbeszélésekben,⁷ az életfordulós ünnepek (elsőáldozás) alkalmával valamint a betegek, haldoklók vallási szokásai között. Emellett, elvétele, egy-egy történeti forrásból, például egy 19. századi, a püspökség székhelyén, Jászvásáron megtartott körmenet leírásában találunk vonatkozó adatokat.⁸ A csekély számú adat ellenére, az Oltáriszentség tisztelete, talán éppen a missziós majd később a filiális egyházi modell/rendszer miatt meghatározó lehetett a moldvai katolikusok hitében. Ez egyebek mellett abból is sejthető, hogy az archaikus népi imádságok között több, a „szent ostyá”-ról szóló imát is találunk, amelyek, a kántorok által bemutatott „magyar miséken”, „vecsernyéken”, imaalkalmakon elmondott Oltáriszentség-litániák mellett a Szentség tiszteletéről árulkodnak.⁹

Terminológia

A témára irányuló kutatásom eredményeinek az ismertetését egy terminológiai problémával szükséges kezdeni. Az általam vizsgált közösségekben, de ismereteim szerint a moldvai magyar nyelvjárásokban is, a *szentség* kifejezés egyedül az *Oltáriszentségre* használatos illetőleg „szentséges” alakban a pápára vonatkozóan („szentséges pápa”). A többi szentséget vagy a konk-

4 Ilyen csodák a magyar egyház történetéből is ismertek, lásd például a 15. századi győri miráculumot: BÉDY 1938. 92.

5 BÁLINT 1977. I. 346. Az úrnapi virágszőnyeg készítés, ill. az úrnapi, Oltáriszentség-körmenet a magyar illetőleg a hazai német nemzetiségi kultúra egyik egyedülálló hagyományeleme. Leghíresebb helyszínek: Budaörs, Ecsér, Csömör stb. A csömöri úrnapi virágszőnyeg a magyar Nemzeti Értékek listára is felkerült. A téma néprajzi vizsgálatának legújabb eredményei: BEDNÁRIK 2014.

6 Lásd pl.: IANCU 2011. 89–90.

7 Lásd pl.: PETI 2012. 147. A szerző megjegyzése szerint a „szentség”, mint látomásmotívum voltaképpen: „vizuálisan kevésbé megragadható szentségeket” jelenti. PETI 2012. 152. Nem tartom kizártnak, ellenkezőleg, minden bizonnyal itt az Oltáriszentségről van szó, aminek a moldvai nyelvhasználatban „szentség” a megfelelő kifejezése.

8 Lásd pl. JERNEY 1851. 33–34. Vö: IANCU 2016. 95. A pompás, világi és egyházi vezetők részvételével megszervezett körmenetek hosszú történeti hagyománya van. Erről lásd BÁRTH 1990. 411–412.; SÁRI 2002. 113–119.

9 Lásd TÁNCZOS 2000.; TÁNCZOS 2001.

rét szentség nevének az idézésével (tehát: keresztelés, első gyónás, bérmálás, házasság, papság, maslu azaz: betegek/utolsó kenet/e) vagy pedig a román *sacrament* kifejezéssel illetik. Az Oltáriszentség helyi magyar megnevezése a *Szentség*, és annak román megfelelője az: *Eucharistie*. Ez utóbbi fogalmat ellenben a hétköznapi nyelvhasználatban nem találjuk meg. Az „Eucharisziát venni”, és ugyanígy az: áldozni kifejezések nem ismertek. A használt fogalmak a: „Szentséget venni” vagy ugyanaz románul: la împărtășire/ împărtășanie. Utóbbi kifejezés („m-am împărtășit”, „a-m luat sfânta împărtășanie”) a magyar nyelvet használók körében nem, egyedül a románul beszélő gyerekek által használt. A tabernákulumban tehát a *Szentség* található és a hívek *Szentséget vesznek*. Ugyan nem az Eucharisztia tiszteletével kapcsolatos, ám a terminológia kérdésköréhez kapcsolódóan meg kell említeni, hogy a *káromkodások* között is találkozunk a Szentséggel. Erről, ezen a helyen, annyit szükséges megjegyezni, hogy a „magyar szentséget” nem szidják (tehát ilyen káromkodási formula nincsen), a román, anafurát, és pedig félrehallott alakjában, a: *náfurát* azonban igen („Futu-ți!/Futus nafura măti!”/Anyád szentségit!). Az *anafura* a keleti egyház „Eucharisziája”, ezt a fogalmat a katolikus egyház nem használja. Feltehetően a káromkodás maga is az ortodox egyházból, a román nyelvből került a magyarok nyelvjárásába.

A Szentség és helye a helyi vallásosságban

Hogyan „határozzák meg” az adatközlők az Oltáriszentséget? A válaszok közül két vélekedés(típus)t emelek itt ki: a) „Mi a Szentség? Az, hogy az, ami benne van: szentség!” b) „Az Úr teste, s akkor az erőst nagydolog!” Hogy mi mindent jelent a helyi vallásosságban a *Szentség* és a *nagydolog*, annak kibontására ezen a helyen nincsen lehetőség, remélhetőleg a tanulmányban foglaltak valamit erről a jelenségről is tükrözni, közvetíteni fognak.

A helyi vallási életben az Oltáriszentség a következő alkalmakkor kap központi szerepet, ill. kerül előtérbe. A katolikus liturgikus rendnek megfelelően,¹⁰ a) közösségi szinten rendszerességgel a 1) liturgia, ritkábban: 2) a szentségimádási szertartások, még ritkábban: 3) a körmenet valamint 4) a liturgikus év ünnepei (nagycsütörtök, Úrnapja) alkalmával. Megjegyzendő, hogy a nagycsütörtöki mellékoltár, az úrnap körmenet, a szentségimádás korábbi formáihoz képest ma már igen szerény alakot ölt, a látványelemek háttérbe kerültek. b) Az *egyén életében* már nehezebben körülhatárolható, kis túlzással, egyéneként változó a Szentség tiszteletének a formája, az áldozás ideje, oka, körülményei. Fontos megemlíteni, hogy az egyéni vallásosság intenzitása és az áldozásban való részesülés nem feltétlenül jár együtt, sőt, a kettő némileg el is válik egymástól. Nagy általánosságban, az egyén szintjére szűkítve a kérdést, áldozásra: 1) évforduló/ünnep vagy tragikus családi esemény esetén, 2) „elsöpénteken”, ill. 3) a *nagyobb egyházi ünnepek* alkalmával kerül sor. Mind a közösségi mind pedig az egyéni szintet érintő események során, az Oltáriszentséggel való *személyes találkozás*, az *áldozás* feltétele egyfelől 1) a *gyónás* elvégzése (lelki tisztaság) valamint 2) a *misén* való részvétel,

¹⁰ Lásd BÁRTH 1990. 411–412.; EBELE 2001. 353.; MANGA 1982. 424.; SÁRI 2002. 111.

természetesen az ebben akadályozottak számára utóbbi a pap házhoz viszi a Szentséget.

A „misztikus pillanat”

Az Oltáriszentséggel kapcsolatos hitbéli tapasztalatok között rendkívül meghatározó a mise¹¹ keretében végbementő átváltoztatás, az *epiklézis*¹² pillanata. Ezek a másodpercek a „vallásos tudat” egy másik dimenzióját aktivizálják vagy „hozzák létre”. A mindössze néhány pillanatig tartó esemény egyszerre a legveszélyesebb és a legértékesebb – ahogyan van der Leeuw fogalmazott: „a nagyon közeli, (...) az egészen más és távoli, (...) fascinans, (...) tremendum, de mindig misztérium”.¹³ Ekkor a hívőnek térdhajtást kell végeznie, „szent fegyelemmel” tisztelegnie, nem csak a misén jelen lévőnek. Azoknak is fel kell függeszteniük tevékenységüket, akik (!) az ekkor megkonduló harangok hangját *meghallják*,¹⁴ a férfiak megemelik a kalapjukat, esetleg, a nőkhöz hasonlóan keresztet vetnek vagy „csak odagondolnak” a templomhoz/miséhez, azaz a „megjelent”, felmutatott Úrhoz.

Ezt a „misztikus pillanatot” több helyi, tragikus eseménnyel is összefüggésbe hozzák, az esetekről szóló narratívák fegyelmi erővel bírnak ma is, ill. hatással vannak a misztérium tiszteletére. Ennek illusztrálására egyetlen, de talán a legnagyobb hatást kiváltó, az 1980-as években megtörtént esetet idézek fel. A visszaemlékezések szerint a helyi ifjúság akkori vezére nem kívánt eleget tenni a plébános abbéli kérésének, hogy a mise alatt a táncmulatságot, filmvetítést stb. függeszse fel, vagy legalább az úrfelmutatás idejére néhány perc szünetet rendeljen el. A fiatalember válaszul megtámadta, később fel is jelentette a papot a hatóságoknál, akik berendelték és büntetés képen megverték. Ahogyan az alábbi adatközlői idézetből is kiderül, az események után a pap a következőket mondta a férfinak: „Rövidesen elmész, és egy borítékba fogsz visszajönni!” Röviddel az események után, a fiatalember, a katonai szolgálat teljesítése közben egy tűzvészben életét veszttette, teste nagy része megégett, hamvait papírdobozba csomagolva szállították a faluba.

„Ő volt a legnagyobb a tineréton (az ifjúság képviselője volt), a legnagyobb volt (...) sef (vezető) volt. S akkor mondta (ti. a pap), hogy amikor emeli fel a Szentséget – mert jöttek be a muzikántok (zenészek), fújták a izéket, dobok, nagy dobok, s hallatt be a templomba, s mondta neki, hogy fújják, de jó lenne, hogy a mise idején ne fújja, vagy ha fújja is, akkor, amikor emeli fel az Urat, akkor állítsa meg! Amikor harangoznak, akkor állítsa meg! S azt mondta, hogy kicsoda a pap, megfogom s lerepítem az oltárról... Ilyeneket mondott. S mikor volt a rajon

11 A miséről, valamint az Oltáriszentségről részletesebben lásd még: IANCU 2013. 203–221.

12 Eucharisztikus ima, mely során a pap a Szentlélek lehívásával „jelenlővé teszi” Krisztust a kenyér és a bor színében.

13 van der LEEUW 2001. 317–318.

14 Erre ünnepnapokon és vasárnapokon kerül sor.

(rendőrségi kerület) Adjudon akkor elhívatta s megverték a papot ott! Kommuniszt volt (ti. a fiatalember), volt veres kárnétja (könyve)!”¹⁵

A szent(ségi) tárgy

A Szentség, mint „kétélű fegyver” képzetének a kialakulására s még inkább e képzet hatékonyságába vetett hit „erejére” a korábban már említett román anafura „képzetköre” is hatott, amelyet az ortodox papok nemcsak a liturgia keretében, hanem jósló, istenítéletet kieszközőlő rítusok során is használnak. A helyiek elmondása szerint az anafura (tk. kenyérkocka) elfogyasztása, amit a pópa által bemutatott „fekete mise” elmondása során vesz magához a „megátkozást” igénylő egyén, tehát az anafura elfogyasztása a vétkes halálát vonja magával.

„Ha béteszed a vízbe, elmerül. Ha béveted a tűzbe, elég. Ha esze-tapadod: elnenorocsilod (tönkreteszed), de ha megeszed azt a náfurát, akkor pe loc (nyomban) hal meg. Há (igen).”

A helyiek elmondása alapján a szentségek „deszakralizációja”, szakrális mivoltuk megsértése a többi szentség esetében is hasonló következményekkel jár. Ma is felidézésre kerül, és úgyszintén fegyelmező erővel bír egy fiatalról szóló történet, aki a bérnialást követően azt hangoztatta: kimegy a tározóhoz és lemossa magáról az általa „vazelinnek” nevezett olaj nyomait, amivel a püspök megjelölte a homlokát. A fiú fürdés közben életét veszítette, ennek következtében az értelmezésekben az egymást követő történések közötti lehetséges ok-okozati összefüggések is megfogalmazódtak.

„Mebérmálkozott, s azt mondta: megyek ki, feredjem meg, mossam le, amit felkent a pap. Vaszilina, azt mondta. Szeker kenő. Vaszilina, mossam le. No, a kölyök nem tudta mire való... de... kiment a marhák-kal, s bement a digba (tározó) feredni, s elmerült”.

A szent(ségi) gesztus

Említettem, hogy az úrfelmutatás az imameghallgatás legreménytelibb alkalmának számít, természetesen azok körében, akikkel beszélgetéseket folytattam. Igen gyakori, hogy az úrfelmutatás ideje alatt fogalmazzák meg legfontosabb kéréseiket. Ez a gyakorlat elsősorban a nőkre jellemző, és rendkívül tanulságos, hogy a kérések nem a szoros értelemben vett személyes ügyekre (pl. a személyes üdvözülés) vonatkoznak, hanem másokkal, elsősorban a családtagokkal kapcsolatosak – ámbár e területek aligha szétválaszthatóak egymástól. A külföldön, az elgondolások szerint *jólétben* élő családtagokról az az általános vélemény (előítélet?), hogy felhagynak a vallásgyakorlással, „elhagyják Istent”, „ittthon felejtették Istent”. A hagyományos világszemlélet,

¹⁵ A nagyrabecsült adatközlőim kérésére, a dolgozatban, személyükre vonatkozó adatokat és ismertetőjegyeket nem tüntetek fel.

világkép szerint élő, 70-es, 80-as éveikben járó asszonyok nem igazán tudják értelmezni, vagy még helyesebben: nem tudják elfogadni, helyeselni a *magánügy*, az egyéni *szabadság* (mai) fogalmát/jelentéskörét. Meggyőződésük, hogy Isten előtt számot kell adniuk arról az ígérletükről, amit a házasságkötés alkalmával megfogadtak, hogy ti.: gyermekeiket az egyház tanításai szerint fogják nevelni. Úrfelmutatáskor, ezt a gondjukat, mint legsúlyosabb terhet fogalmazzák meg.

„Nap nincsen, édes kicsikém, nem kétszer, nem tízszer, hanem ötvenszer, lehet százszor, minden két-három lépésre, mikor eszembe jutnak, mondom: Szent Atyám! Sajnáld meg s térítsd meg, hogy imádkozzanak, s ne hagyd Jézuskám, hogy bejussanak a pokolba! A Szentséget, amikor a pap elemi, akkor azt mondom: Szent Atyám, térítsd meg a gyermekeimet, hogy imádjanak, ne maradjanak a rosszra! Hát mit még csináljak egyebet no? S mind csak rossz vagyok!”

„Én mindennap megyek a templomba. S én amikor a Szentséget felemlik, ha menek es venni, ha nem es, én egy Tatal nostrut s egy Bucura-te Mariat (Miatyánkot és Üdvözlégy Máriát) mondom el a Szentségért! Hogy sajnálja meg, s térítse meg a gyermekeimet, ne maradjanak a rosszhoz. Térjenek meg, hogy maradjanak meg az Istennel”.

Az átváltoztatás, az úrfelmutatás pillanata tehát kultuszon belüli kultusz, misztériumon belüli misztérium, hatása önműködő, azaz, a szakrális élmény szempontjából a Szentségben való (fizikai) részesülés nem feltétel.¹⁶

A Szentségből való részesülés feltételei

Mi történik az átváltozáson? Az egyház tanítása szerint a papi ima révén, a Szentlélek lehívásával, Krisztus jelenvalóvá válik a kenyér és a bor színében. Az átváltozás kifejezés kissé félrevezető, a hangsúly látszólag valamilyen természetfeletti tetre, a pap „csodatevő” erejére esik, holott a misztérium nem az, hogy a kenyérből valami más (anyag, minőség) lesz, hanem az, hogy „megjelenik Krisztus”. („Amikor emeli fel a Szentséget, akkor se coborará Duhul Domnului (Isten Lelke száll alá.”) Tehát az ekkor felmutatott Úr, maga Jézus Krisztus az, akit a hívek megszólítanak/megszólíthatnak. Ez a pillanat mintegy a nem áldozók áldozási *lehetősége*, a találkozás (lehetőségének a) pillanata. Tehát Jézus Krisztus azok számára *is* elérhető, akik jelen vannak a misén, de nem járulnak oltárhoz. Mi történik azokkal, akik áldoznak?

¹⁶ Érdekesnek tűnik ezt a jelenséget összevetni az egyház egyik 16. században megfogalmazott megállapításával, amelyben a Szentség vételének három módját jelöli ki: „A régi szentatyák (...) egyesekről azt tanították: csak szentségileg vehetik, például a bűnösök. Mások csak lelkileg, akiknél ti. megvan az elhatározás, hogy az égi kenyeret élő hittel, mely (Gal 5,6) »a szeretetben működik«, vennék, s így érzik is a gyümölcsét és hasznát. A harmadik csoport, akik szentségileg is, és lelkileg is veszik, ők azok, akik előbb megvizsgálják és előkészítik magukat, hogy »mennyezős ruhába öltözve« járuljanak az isteni asztalhoz (Mt 21,11)”. *FILA – JÚG 1997. 343.*

Az áldozásra való *előkészület* egy igen összetett jelenség, jellemző vonásai közül itt most csak néhányat említek meg. A folyamat a *gyónással* kezdődik, amit általában az „utolsó pillanatra” időzítenek, az „elsőpéntekesek” például a péntek esti mise előtti percekre, amikor a papnak rövid idő alatt több tíz gyónót is meg kell hallgatnia. Többen elmondták, hogy az „*első Szentség esik jól*”, bár még arra sem méltóak – tették hozzá.¹⁷ Hitük szerint az Oltáriszentség csak makulátlan lélekkel fogadható el, ami azt jelenti, hogy a gyónást követő egy-két napon esetleg még áldoznak, abban az esetben, ha nem követtek el bűnt, ami elképzeléseik szerint egyébként maga a lehetetlenség, de a gyónást követő második-harmadik napot így sem lépik túl. Ha áttekintjük az Egyházi Tanítóhivatal megnyilatkozásait, azt látjuk, hogy az Oltáriszentség vétele terén tanúsított fenti magatartás nem idegen az egyház valamikori, később módosított/enyhített elvárásaitól és gyakorlatától. A kérdésről a III. Gyula pápasága alatt tartott Tridenti Zsinat XIII. ülésén (1551. október 11.) a következő határozat született: „Bármilyen szent cselekményhez csakis megszentelt lélekkel szabad járulni, biztos, hogy minél inkább tudatosul ezen égi szentség isteni és szent mivolta a keresztyén ember előtt, annál lelkiismeretesebben kell őrizkednie, nehogy nagy tisztelet és szentség nélkül járuljon a felvételéhez, különösen mert a szent apostolnál ezen rettegéssel teljes szókat olvassuk: »aki eszik és iszik méltatlanul, anélkül, hogy megkülönböztetné az Úr testét, saját ítéletét eszi és issza« (1Kor 11, 29). Emiatt az áldozni kívánóknak emlékezetébe kell idézni az ő parancsát: »Vizsgálja meg magát mindenki« (1Kor 11,28)”.¹⁸ Az áldozás feltételéhez szükséges lelkiállapotot illetően tehát azt látjuk, hogy abban egy valamikori, elvárt és jellemző gyakorlat tükröződik, ám fontos hangsúlyozni, hogy nem a helyi vallásosság feltételezett „konzervatív” vonásai miatt, hanem annak a személyes, egyéni hittapasztaltnak köszönhetően, miszerint a méltatlanul vett Szentség megítéltetik.

„Hogy vegyél, magad erőst kell tudd, hogy legyél tiszta. Kell tud, hogy magad Jézus testét veszed, erőst kell legy szigur (biztos), hogy nem akarsz rosszat senkinek. Hogy Jézus testét nem lehet bévedd, mert az halálos bűn. Mert azt mondják, hogy (...) a legigazabb ember is beesik a bűnbe hétszer a napba! Kicsivel lehet (ti.: kisebb bűnnel), lehet, elmondod az act de cain̄tat (bűnbánati imát), megbánod, akkor lehet.

De mi nagy, halálos véték?

A kicsi is lehet nagy! Me, ha csak meggondolod, hogy rosszat akarsz másnak, meg akarod ölni, gondolatba, akkor abból mi lesz... S ilyen van sok”.

„Mert még și cu gândul păcătuil (gondolatban is vétkezik) az ember. Még kesergélek (kesergem) nekik, még

17 Ennek a – közel sem helyi szintre korlátozódó – magatartásnak a nyomait az korai (egyházi) forrásokban is megtaláljuk. A szentség legalább évi egy alkalommal történő vételének az előírása (13. század) ezt a problémát is hivatott rendezni. Vö: LUKÁCS 2018. 5.

18 Részlet a zsinat XIII. ülésén (1551. október 11.) megfogalmazott, a „legszentebb Oltáriszentségről” szóló határozat hetedik fejezetéből. FILA – JUC 1997. 343.

haragszom, még nyervilódom (dühös vagyok) meg, s aztá, kell menni gyónni, mert úgy nem... mi nem szoktuk úgy...”

Van, aki az áldozást úgy értelmezi, hogy ő maga hoz áldozatot azért, hogy áldozhasson, itt tehát a találkozás kezdeményezője az áldozathozó ember, az esemény pedig kölcsönös áldozathozatal. Ez az áldozat az ember részéről a legnagyobb áldozat, Istennek pedig a legkedvesebb ajándék, lévén, hogy – ahogy mondják – Isten a tiszta/megtért szívűek barátja. Az előbbieket arra mutatnak rá, hogy a helyiek hitéletében az Oltáriszentség nem „táplálék”, „erőforrás”, hanem *misztikus találkozás*, méghozzá egy „kétélű” misztikus találkozás, mely során a tisztalelkű, ha természetfelettinek nem is, hétköznapiak semmiképp nem nevezhető élményben részesül, az érdemtelen pedig, helyi megfogalmazással „üresen távozik”, „Isten előtt/lélekben megszégyenül”. Utóbbi állapotot illusztrálják a következő mondások: „Vettem Szentséget, de akár vegyek, akár nem, mindaz”. „Vettem, de nem esett jól, érzettem én, hogy nem kellett lenne.” „Érvénytelennek” tartják azt az áldozást is, amikor ittás állapotban járulnak a Szentség elé. A kettő kizárja egymást.

„Most, amikor eljött volt ez az új papunk, akkor elment részegen s meggyónt (ti. a házastársa), aztán elment s vett Szentséget, mind csak részegen! Hát akkor ez miféle dolog?

Részeg volt vagy ivott egy kicsit?

Kicsit, nem volt részeg. De akárhogy, amikor ménsz gyónni, akkor kell igyál? Vagy ha veszel Szentséget?”

A Szentség vételének a ritmusa

Különleges, minden bizonnyal történeti okokkal magyarázható (helyi) sajátosság, hogy az áldozás *folyamatosságát* nem csak a bűn szakíthatja meg, hanem a folytonosság megszakadása is. A Szentség tartós vétele – hitük szerint – úgy lehetséges, ha vételében nincsen szünet, azaz – amíg a lélek tisztasága lehetővé teszi – minden nap szükséges áldozni. Az aktív, munkabíró parasztember ellenben nem tud részt venni valamennyi misén, és ugyanígy, a pap sem tudja minden nap ellátni Szentséggel az arra vágyókat (betegek, idősek). Mindeme adottságok következménye, hogy a közösségben rövid ideig, és sűrűn megejtett gyónások után „lehetséges” vagy szokás az áldozás. Ezt a helyi körülmények között – elsősorban az öntudatuk kibontakozásának korát élő gyermekek és az egyedülálló özvegyek képesek megvalósítani/gyakorolni, ill. azok, akik „tartják az elsőpénteket”. Előfordulnak olyan alkalmak is, amikor a misén résztvevők közül egyedül a pap áldozik. Ez történt például 2018. július elsején is. Ezen a napon, a „nagy misén” tartotta meg az újonnan szentelt pap a primiciáját (első miséjét), amin a faluközösség nagy többsége részt vett. A liturgia végén, a plébános a hirdetések között megemlítette, hogy a jeles esemény ellenére az esti hat órás mise nem marad el, és azt is hozzátette, hogy: „szétnézve itt a népes tömegben, nem tudom, lesz-e rajtam

kívül más az esti misén”. A „vecsernyén”¹⁹ nagy számban részt vettek, köztük édesanyám is, aki, a liturgiáról való hazaérkezésekor – anélkül, hogy tudta volna, milyen témában végzek terepmunkát – a következőket mondta: „Én Istenem, halljátok-e, a pap kiment, hogy adjon Szentséget s senki nem ment, hogy vegyen”. Annak ellenére, hogy magam is több ízben fültanúja voltam annak, hogy a pap buzdítja híveit az áldozásra, prédikációk, szentségimádások, az elsőáldozás eseményének pompázatos megtartása stb. révén is, a buzdítás hatása egyelőre nem mérhető.

„A páter megmondta, amikor a búcsúra eljött, hogy sokan áldoztak, s aztán később csak Berna s Ágneza, s azt mondja: miért nem jöttök, féltek, hogy nincs Szentségem? Gyertek, mert hozok! S hozok s adok az egésznek (mindenkinek)! Úgy megbíztatta!”

Mindazonáltal, ha összeadjuk az áldozó gyermekek, az elsőpéntekesek és idősek számát azt találjuk, hogy a rendszeresen (naponta, havonta, évente több alkalommal) áldozók köre adott esetben akár a lakosság felét is felöleli, férfiakat és nőket egyaránt.²⁰

Vannak esetek, amikor az Oltáriszentség vétele következtében remélt természetfeletti „találkozás” végül elmarad, az egyik fél, éspedig a kutatónak minderről beszámoló hívő „visszahátrálása” miatt. A „nem vagyok méltó Istenre/Isten segítségére stb.” hitbéli magatartás nemcsak a helyi vallásosságot, de a helyi mentalitás egészét is átjárja és meghatározza.²¹ Ezen a „vallási mentalitáson” az újszövetség üzenete, a szerető, irgalmas, megbocsátó Isten örömhíre nem igazán változtatott, sokkal nagyobb hatással bírnak az istenkép alakulására a személyes tapasztalatok, élmények, álmélmények – amelyek az Isten ószövetségi „attribútumait” (haragos, büntető, ítélkező) látszanak tükrözni és/vagy fenntartani, de talán még pontosabb ha úgy fogalmazunk, hogy ebben a sajátos, helyi vallásos mentalitásban Rudolf Otto Szentről alkotott definíciójában foglaltak jelennek meg.²² Ezt a *feszültséget* jeleníti meg az alábbi példa is, ahol azt látjuk, hogy az „elsőpéntek” megtartásáról lemondani készülő asszonyt álmában kérte arra Jézus vagy egy angyal?, hogy ne hagyja abba a szokás gyakorlását. Érdekes maga a kontextus is: az asszony hatodik gyermekét szülte meg éppen, férjével „őrizkedtek”²³ az újabb gyermek megfogadásától, ebbéli cselekedetüket ellenben a nőnek meg kellett gyónnia, a pap pedig nem adta meg a feloldozást, vagy „szerencsésebb” eset-

19 A vasárnap esti mise helyi megnevezése.

20 A falu lakosságának pontos száma, a külföldön élők és az idénymunkát végzők körére jellemző átláthatatlan mozgások miatt nehezen adható meg. A legutolsó népszámlálás adatai szerint mindegy 1400 a település lélekszáma, de miután ide soroltattak azok is, akik évtizedek óta külföldön élnek, nem tudható, hogy mekkora a száma azoknak, akik életvitelszerűen, állandó jelleggel a településen élnek.

21 A helyi vallási szocializációról, az itt említett vallásos tudat háttéréről bővebben lásd IANCU 2013. 169–201.

22 A „borzodály”, a „numinózus” (abszolút erkölcsös, tökéletes jó), a teremtményérzet, a mysterium tremendum („istenfélelem”), az egészen más (titok. OTTO 1997.

23 Ti. védekeztek a fogantatás ellen.

ben bűnét/tettét keményen szankcionálta. Az asszonyt álmában Isten angyala azzal vigasztalta, hogy ő majd megbocsát neki, „tartsa meg továbbra is az elsőpénteket”. A nő mindezt a plébános tudomására adta, aki hitt az elmondottaknak és megadva a vétek alóli feloldozást, a nő számára engedélyezte az „elsőpéntek” megtartását (ti. a hó eleji gyónást és áldozást).

„Tartom, hogyne! Mióta megszületett Marikám. S akartam egyszer elhagyózni, mert no, volt az emberem s mind az olyan asszony! S akkor egyszer megébredtem, hogy még jó elsőpéntek s még kell menni gyónni, s tudod, B. pap hogy szidott! S no, akkor kellett mondjad, hogy mikor mit csinálsz!

No, dehát a házasság nem szentség?

Hát az, de ha nincs gyermek, akkor nem lehet őrizkedni! E pácát (bűn). Az is, aki iszik pasztillákat (gyógyszert szed)! Azok vannak in contra (ellenkeznek), hogy nem akarnak, hogy legyen gyermek! S akkor én enser (mindig) meg kellett mondjam, amikor kérdezett! Hogy vegyek Szentséget úgy, hogy ne mondjam meg az igazat!?

Az embereket (férfiakat) is megkérdezte?

Hát én honnan tudjam? Ingemet kérdezett! S én sokszor, no, tartottam az első pénteket, s mikor egyszer elaludtam akkor én elhatároztam, hogy többet nem még menek! Elszokotáltam (elteveztem), hogy most elhagyom s még vaj egyszer elmegyek, amikor elhagy az a dolog! No, akkor, ha lesz is emberem nem lesz vétek! De én sírtam, cu părere de rău (fájó szívvel)! Hogy hogy hagyom én el az Istent! Vizes volt a párnám! S mikor elaludtam, akkor álmodtam, hogy a templomba voltam, csinálták a templomot, piktálták ki (festették), voltak téve olyan fák, hogy tudták piktálni. S akkor elvoltam a templomba, mondták a misét. S mikor a misét kimondták, akkor a világ folyt ki a templomból! (...) S ott, ahogy volt az oltárnál az a stalp (oszlop) én ott voltam, úgy álmodtam. S én nem mentem ki a templomból, s amint mondtuk, parcă (minha) a pap, ahogy volt ott az oltáron, csak egy angyal felszállt a vállára. B. pap volt. (...) S idejött ide mellém, s mi-a șoptit la ureche: să știi ca eu te voi ierta (a füleembe súgta, hogy: tudd meg, én megbocsátok)! Akkor éjjel, amikor elaludtam cu părere de rău (fájó szívvel), hogy mondom, Istenem, hogy hagyózzam én el az Istentől, s menjek eléfelé vétekkal! De olyan nehezen esette, hogy sírtam! S mikor megébredtem, addig gondolkodtam, hogy vajon mire való! S akkor én mentem eléfelé! Megmondtam a papnak is! S azt mondta: să dea Dumnezeu să fie așa (adja Isten, hogy úgy legyen)! S akkor mentem eléfelé, s nem hagyóztam el még ma es.”

A Szentség csodái

Látjuk, hogy a vallás, vallásosság, az Isten tisztelete inkább emberi tehát teremtményi kötelezettség, vallási kötelesség kevéssé, vagy igen sajátos értelemben erőforrás, megtisztulás, vagy a természetfelettil való találkozás

közege. Az Oltáriszentség kapcsán ugyanakkor csodákkal, csodás események sorával is találkozunk. Az ilyen esetek közös vonás, hogy a csoda az Oltáriszentség tartós, heteken, éveken, évtizedeken át tartó vétele esetében történik meg. A csodaelbeszélések a visszajáró halott megbékéltetésével, túlvilágra történő „visszaszorításával”, epilepsziából, halálfélelemből való gyógyulással, a haláltusa eseményeivel kapcsolatosak. Az újfaluusi²⁴ halottlátóról, „Ellátó Mihály”-ról²⁵ is az az emlék maradt fenn, hogy természetfeletti képességeit annak köszönhetően nyerte el, hogy minden nap áldozott majd idővel csak „a Szentségen élt”, egyéb táplálékot nem vett magához.

„Prin vis (álomban)... jött (ti. az adatközlő halott férje) (...). Mikor meghalt, meghalt az augusztba. Addig imádkoztam! Addig egy hétig mentünk, Szentséget is vettünk, gyermekestül, aztán nem tudtunk menni, mert kellett menjünk a mezőre, de imákozni in continu (folyamatosan) imádkoztam! (...) Aztá nem jött, csak szépen álmodtam.”

„Erőst fájtattam a fejemet. Itt a fejem teteje úgy fáj! Hogy mondtam, hogy immá halok meg. Fráncsit ide le felhittam s megmutítottam neki, hogy hova temessenek el, ne, ide s ide tegyenek, me immá nem tudtam túrni, tudod-e! (...) Elhittam vót azt a papot s azutántól tartom (ti. az elsőpénteget), sunt vreo zece ani (tíz éve is lehet)”.

„Én voltam beteg. Erőst! Olyan beteg voltam, hogy csak! S olyan beteg voltam, hogy amikor odafordultam az ablakhoz, akkor csak két szarvast láttam, kopogtatott az ablakon! S akkor keresztet vetettem s imádkoztam s reggel jött is a páter, hogy meggyónjak, de én azt gondoltam, hogy kimegy hamarabb mómámát gyóntassa meg, s mikor tova: hozzám jött! S én olyan locsos (vizes/izzadt) voltam, se gyertya, se a föld feldörgölve! Tisztelendő, mondom, nem kellett volna bejönni még, ne, mi van itt? Azt mondja: nu puteam să trec pe la poarta ta și să nu intru (nem tudtam úgy elmenni kapud előtt, hogy nem jövök be). S akkor adott Szentséget, s aztán helyre jöttem”.

„Mikor tátám (apám) nekem beteg vót, az Isten nyugítsa meg, akkor jött el a pap, gyóntatta meg. Tudod-e, me aztán beirattuk, hogy csinálta az elsőpéntekeket, s akkor, mikor jött el a pap s aztán ment el, akkor aludt egy-egy három-négy órát. Așa de liniștit era (annyira nyugodt volt). Hamarabb nem akart, hō, hogy minek, enser (mindig) azt mondja, minek gyónjék meg még, most járt a pap! S aztá úgy megszokta! Szegény pap! Máskor még betegedett le, még hívtuk el s olyan szívesen jött, s aztá olyan jól érzette magát, se liniștea (megnyugodott)”.

„S egyszer azt mondta ennek a testvérenek, hogy menjen el egy paphoz, hívjon egy papot, gyónjon meg, mert annyira el volt esve, hogy halálán volt. Veszett el, éhségébe. S akkor elhozták neki a papot, meggyónt, s elmondott mindent neki, hogy az apjáék verték, szidták, a test-

24 Ma: Dózsaújfalu (Gheorghe Doja), római katolikus vallású magyar falu Bákó (Bacău, Románia) megyében.

25 A halottlátó az 1950–60-as években élt és főként a Bákótól délre fekvő katolikus településeken volt ismert, ill. működött.

vérei csúfolódtak vele, ő csak sírt, s imádkozott. S meggyóntatta a pap, adott neki Szentséget. S ma is új szentséget, holnap is új szentséget, s az csak imádkozott. Addig, addig, amíg megjelent előtte egy galamb. S azóta neki, volt az a darja (kegyelem, itt: képesség), hogy többet étel neki nem kellett. Csak azzal a szentséggel élt. Minden héten szentséggel élt. Nem evett semmit! Olyan volt, azt mondta tátám (apám), hogy a kezei ember kezek voltak, de a teste semmi, hátul ki volt lukadva, elszáradt, csak csont volt. Csak a keze s az arca volt emberből. Semmi hús nem volt rajta”.

Külön figyelmet igényelne az *idősek*, a *betegek* Oltáriszentség tiszteletének a bemutatása,²⁶ amire nincs mód kitérni. Egyetlen, talán a kérdés egyik legfontosabb sajátosságát kiemelve: itt azt látjuk, hogy a szentségeket kiszolgáló pap személyében mintegy „megduplázódik” Jézus. A betegek, az idősek az egyház küldöttében Jézus Krisztus apostolát/helytartóját várják, a lehetséges legrendezettebb fizikai körülmények között,²⁷ aki *Jézus testét* hozza, azaz: ebben a rítusban Jézus maga adja önmagát a legelesettebbeknek.

Zárszó

Az Oltáriszentség mai kultusza voltaképpen a központi kultusz, a liturgia keretén belül valósul meg. A korábbi közösségi, nyilvános rítusok (úrnapi sátrak, körmenetek, szentségimádások) háttérbe szorulása magával hozta a kultusz egyéni hitéletbe történő felerősödését is, az Eucharisztia az Istennel való találkozás egyedülálló médiumává vált. A nagy egyházi ünnepek mellett az Oltáriszentség kultuszában jelentős szerepet kapnak az „elsőpéntekesek”. Az elsőpéntek-hagyomány összetett vallási jelenséget képez, az egyéni vallási életben akár a legmeghatározóbb vallási eseménynek is tekinthető. A 2000-es évekig főként a halálos betegekhez, leginkább a beteg állapotának a súlyosbodása esetén hívtak papot. Ma már minden olyan beteghez is, akinek gondot okoz a misén való részvétel, és a hónap minden első pénteki napján vagy akár máskor, sűrűbben is. A változások a gyermekek körét érintik a legkevésbé. A katolikus vallású településen a szentségek felvételének a kérdése nem fakultatív döntés függvénye, ellenkezőleg kötelező egyházi parancs, közösségi szokás, amit az egyház és a helyi társadalom egyaránt megkövetel, ez pedig azt eredményezi, hogy az Oltáriszentség-kultusz szereplői, a potenciális áldozók száma a váltakozó generációk számának függvényében gyarapodik, csökken vagy egyensúlyban tartja magát, állandó formálódásban, változásban tartva egyszersmind a kultuszt magát is..

26 Erről nagyon érintőlegesen korábban már írtam: IANCU 2013. 200–201.

27 Lásd LIMBACHER 2001.

Irodalom

BÁLINT Sándor

1977 *Ünnepi kalendárium I–II.* Szent István Társulat, Budapest.

1989 *Karácsony, húsvét, pünkösd.* Szent István Társulat, Budapest.

BARNA Gábor

1985 Jeles napok szokásai a Tápió mentén. In: Ikvai Nándor (szerk.) *Tápiómente néprajza.* Studia Comitatus 16. Szentendre, 437–826.

BÁRTH János

1990 A katolikus magyarság vallásos életének néprajza. *Magyar Néprajz VII. Népszokások, néphit, népi vallásosság.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 331–424.

BEDNÁRIK János

2014 Virágszőnyeg, egyház, társadalom. In: KOMOR Judit – SCHILLER Katalin (szerk.) *Utak, technikák, hagyományok. Az ELTE BTK Történettudományi Doktori Iskola Európai Etnológia Program doktoranduszainak műhelykiadványa.* ELTE BTK TDI EEP, Budapest, 37–57.

BEDY Vince

1938 *A győri székeskáptalan története.* Győr egyházmegye múltjából 3. K. n. Győr.

EBELE Ferenc

2001 A szentségek szerepe a magyarpolányi római katolikus közösségben. In: S. LACKOVITS Emőke – MÉSZÁROS Veronika (szerk.) *Népi vallásosság a Kárpát-medencében 5. I.* Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 351–356.

FILA Béla – JUG László

1997 *Az egyházi tanítóhivatal megnyilatkozásai.* Örökmécs Alapítvány, Kisterenye – Budapest.

IANCU Laura

2011 *Jeles napok, ünnepi szokások a moldvai Magyarfaluban.* Lucidus Kiadó, Budapest.

2013 *Vallás Magyarfaluban.* Néprajzi vizsgálat. PTE – L'Harmattan – Pécs – Budapest.

2016 „A vallás lassanként gyökeret verhetne.” Történeti adatok a moldvai katolikusok 19. századi vallásosságához. In: HESZ Ágnes – PÓCS Éva (szerk.) *Orvosistenektől a hortikulturális utópiáig. Tanulmányok a Kárpát-medence vonzáskörzetéből.* Balassi Kiadó, Budapest, 83–122.

JERNEY János

1851 *Keleti utazása a 'magyarok' őshelyeinek kinyomozása vegett I.* Magánkiadás, Pest.

- LIMBACHER Gábor
2001 Képi–vizuális kultúra, írásbeli műveltség. *Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve XXV.* 201–205.
- LUKÁCS László
2018 *Az egyház: eucharisztikus kommunió.* (Megjelenés alatt álló tanulmány.)
- MANGA János
1982 Úrnapja. *Magyar Néprajzi Lexikon V.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 424.
- NAGYBÁKAY Péter
1988 Címeres ostyasütővasak a Magyar Nemzeti Múzeumban a 15–16. századból. *Folia archeologica* 39. Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, 199–244.
- n. n.
2005 Oltáriszentség. *Magyar Katolikus Lexikon X.* Szent István Társulat, Budapest, 98.
- OTTO Rudolf
1997 *A szent. Az isteni eszméjében rejlő irracionális és viszonya a racionális-hoz.* Osiris Kiadó, Budapest.
- PETI Lehel
2012 *A moldvai csángók népi vallásosságának imagisztikus rítusai.* Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár.
- SÁRI Zsolt
2002 Az Eucharisztia ünnepének – Úrnap – kialakulása és magyarországi története. In: TOLNAY Gábor (szerk.) *Ember és környezte.* A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok közleményei 58. Szolnok, 111–119.
- TÁNCZOS Vilmos
2000 *Eleven ostya, szép virág. A moldvai csángó népi imák képei.* Pro-Print Kiadó, Krónika Könyvek, Csíkszereda.
2001 *Nyiss kaput, angyal! Moldvai csángó népi imádságok.* Archetipikus szimbolizáció és élettér. Püski Kiadó, Budapest.
- Sz. TÓTH Judit
2013 Virágkoszorúk a Buda környéki nemzetiségek hagyományában. In: PÍLIPKÓ Erzsébet (szerk.) *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* 8. Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém, 148–168.
- van der LEEUW, Gerardus
2001 *A vallás fenomenológiája.* Osiris Kiadó, Budapest.
- SCHRAM Ferenc
1970 *Magyarországi boszorkányperek I–II.* 1529–1768. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- ZALÁN Menyhért
1927 Bornemisza szentostya-babonája. *Ethnographia* 38. 1. 200–201.